

EGAN

SUPLEMENTO DE LITERATURA DEL BOLETIN
DE LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE AMIGOS DEL PAIS

Dirección y Redacción: A. Arrúe, A. Irigaray y L. Michelena

Redacción: SEMINARIO URQUIJO DE FILOLOGIA VASCA
Palacio de la Diputación de Gulpúzcoa - SAN SEBASTIAN

II Epoca

Vol. XXII

Julio-Diciembre, 1963

Hiltzera kantuz prestatu zen bertsularia

Orai bano len aipatu dut Enrique Zubiri, idazlanetan "Manezaundi" zena. Luzaidarra Bordel bezala, maitexko zuen gure bertsularia. Arendako Oxalde, Etxahun eta Bordel ziren beste aldeko iru bertsulari aundienak. Bordelez zion:

"Diteken gizonik izaite eta yite ezti (1) eta berezikoa zen, eta eskual kantak eta neurtitzak bihotzian errotik sartuak zituen." (2)

Bordelen nortasuna obeki agertaraz lezaketen itzik ez da aisa aukeratzea: bertsutan lo ta lan zebillen gizona, "eskual kantak eta neurtitzak errotik bihotzian sartuak zituen eta."

Bere biziko istillu larrienetan ere bazuen beti kopla bat. Famili guzitan izaiten dira elgarren arteko goraberak eta bein izan zuten zerbait "ñika" etxean. Arnegin Baxoko alaba baizuen emaztea, iges joan zitzaion Arnegira. Uste izan zuken senarra ondotik biltzera joaita; bana Bordelek bazuen aski lan arto jorran eta etzen joan. Egun batzuk gora bera, berriz itzuli bear izan zuen gaixoak.

Nagusi mutilak alorretik ikusi zuten etortzen, eta etsaia ez baida lo egoiten, egiten dio mutilak:

—Etxekoandre! Ze berri da Baxoan?

Eta nagusiak itzetik ortzera:

—Etzela onendako an deuse laxoan!

---

(1) *Izate*: naturaleza, temperamento, modales, trato.

Yite: fluidez, facilidad de palabra.

(2) A. Irigaray. *Prosistas Navarros*, pág. 58.

(Eztakigu emaztearenik; bana etxean zangorik sartu gabe bistatik joan izan balitz, jakinen zen.)

Olerkariaren —edo Arestik nai duen bezala—, poetaren barnegarra zela ta, idazten zidan noizbait adiskide batek:

“...geienetan bederen, zerbaitek beartuta lan egin oi du: ogibideak edo barneko erdi-bearrak, edo zerbait diogun maite-garrak.”

Ori ala izanik, esango nuke bere erdi-bearrez ari zela Borde bertsutan, Ogibidea nekazaritzatik zuen, Artoak ekarriko zion ogia ez bazen, taloa. Bertsularitzak gosea. Eta alare lan guzien artetik itz neurtutan zuen gogoia. Lur iraultzen ari bazen, ala jorran, berekin zituen beti paperra ta luma, Narre edo golde, geldi-geldia antxe egon bear izaiten zuten nagusiak bertsuak nola markatzen zituen ikusten.

Eta ori, aitzur giderra zerura begira utzita etxera joaiten ez bazen! Amak bakarretan erasiatzen omen zuen etzela ura nekazari baten laneko segida ta... Ez erranaren pare, dena, Leenik ametslari egin zuen Jainkoak; eta gero, ezin bestean bezala, lanean erakutsi zion bearrak.

Zonbaitzuk uste izan dute bat-batean asmatuz bertsuia emaiteko bano bakardadean “kantuak paratzeko” errextasun geiago zuela. Koblaria zela diote; ez bertsularia. (3).

Ezin ukatua Bordelen lan geienak paper-kutsu zer bat dariotela ezagutu ditugula.

“Inprimerian daukat orduko suyeta” —aitortzen du batean.

“Xuhar” zenaren kantuak ere Iruñen argitaratuak ziren. Alakorik jakin gabe ikusten da luma giderra:

“Kantu ok emanak dira, ez libertzeko
Baizik ere guziek etsenplu artzeko...”

Beste batzutan itz erdika badare agertzera eman nai du norbaitek bearturik ari dela:

“Serioski izan dut nunbaitik ordena”

Bertsuen paratzeko ar dezadan pena... —dio Bankako Neskatoen bertsutan.

---

(3) Manezaundi beste aldera mintzo da: “bertsulariak... etxian pertsuak egiten dituztenak eta kantua berari emaiten. Koblakariak, koblak egiten dituztenak oste baten aitzinian, edo beste batekin ari dena gai bati buruz iardesteka.” (l. c.) Oraiko bertsulariak txapelketako biltokian sartzean ez dakite zertaz ari bearrak diren. Koplak edozeinek dazki.

Eta Limiten gainekotan berriz :

“Suyeten publikatzen orai asia niz

Oroitzen eztirenak abertitu nahiz

Xefen obeditzera obligatu bainiz.” —ezin besteko lana

balu bezala. Auek oro bertsu berriak dira; bakardadean moldatuta-koak.

Alare ez da gure gizonari bertsulariaren etorria —eta etorri aundia— ukatuko dionik aterako. Oxalde eta Etchahun'ekin eskuz esku plazetan ibiltzeko bertsulari ona bear zuen izan, edo leku txarrean sartuko zuen sudurra. Guk dakiguna iru bertsulari andi auen izenak betiko elgarretaturik gelditu direla Benafarroan. Ez al-da aski?

Gertatzen dena beste bat da. Bertsulariaren lanak bizi laburra du, nun etzaion artze oneko norbait ondoan ateratzen. Eun urte, urte asko dira gogoz ikasiak zirenendako. Ori da Bordelen itzalik aundiena. Eta arritzekoa da nola ez diren argitaratu gabeko guziak galdu!

Bordelen bertsu moldea lengo mendeko edozein bertsularirena bezala da. Baditu olerki egokiak, ederrak; eta ez ain betekorrak. Erdarazko itz burrusta berekin du.

Bestela, ez da gordinkeritan sartzen. Gai lizun bat edo beste aipatzera beartua delarik esku garbiekin egiten du, inguratuz bezala. Etzuen bere denboran liska aundirik naastekatu.

Ateraldi gaitzak bazituen bere gauzetan. Etxeko teilatua itzultzen ari zen aldi artan bezala: semea garrasika auteman (4) ta, begiak itzultzean ikusten du egunaren erdian otsoa bordatik auntza eremaiten. Beste batek oiui eginen zuen edo laster. Bordelek ez! Zen lekuan patxadan jarri ta bertsu au bota omen zuen:

“Otsoak tarrapata

Semeak zalaparta

Eta auntzak marraka!

Ar giten gu koplaka.”

Leenik bertsulari zen eta gero auntzaren jabe.

87 urtetan utzi zituen ateraldi guziak. 1879'ko Maiatzaren 30'ean joan zen mundutik (5); eta bizi guzia kantuz egin zuenari zegokion bezala, kantuz etorri zitzaion partitzeko tenoria. Bazituen ondar urtetan egindako neurtitz mamitsu batzuk eta ariek zituen agoan il bano len-txago. Berak jakin gabe bere azken otoitza kantuz ari zuen.

(4) Auteman (hauteman): sentir, percibir.

(5) Arch. Parroquial de Valcarlos. lib. 3.º; Dif. fol. 74 v.)

Ameka urte bano len bertze bertsulari baten izenean edatzen asiak ziren bertsu auek. Mendiage'k "Eskualdun Kantuak" (1900) Chile'n argitaratzean, Etchetto'renak bezala eman zituen eta geroztik, bereak dituela Azparneko 'Katxok' munduari aisa sinetsaraz lezake.

Bordeleán baziren bertsulariaren paper zaarrak. Denak galduak dira, bana ara zer dion gazte denboran eskutan ibiliak zituen batek. Juan Cruz Arrosagaray aspaldiko urtetan Kalifornian da. Kantu anitz badaki eta bere arrazoinetan gizon ikasia iduri du. Mendiage'k argitaratua bialdu nion, nundik artzen nuen aipatu gabe, eta aldaketa aundiak bazituela erantzun zidan :

"...bertzalde diozu liburu bat egitera zuatzila —biziki ideia ona zaut—, Juan Echamendiren bizia eta aren bertsuak emanaz.

Ene Aitaren Aitatto zenaz geroz, eta ene arraza eta etxe berian sortu eta hazia, orrek biotza hunkitzen daut biziki.

Bakarrik, gauza au nai dazut erran: ez ditut oraino zuk igorri kantu guziak etsaminatu, bakarrik ikusten dut faltak badirela eta egun guti barne izain duzu bertze letra bat eneganik obserbazione zenbaitekin; zeren kantu otarik zenbait ikasi nituen *original kopietarik* eta oraino goguan ditut anitzak.

Orai untan igortzen daizut Bordelen azken kantutarik bat. Zaartu zelarik emanak zituela kantu ok entzuna nuen ene aur denboran..." (6).

Eta leenik bialdu zidana, delako il aintzinean egin zuena izan zen. Chile'ko iturrira joaiten da aita Onaindia, eta Mendiage bano aisago bai da eskuratzea, *Milla Euskal Olerki*-ri buruz eginen ditugu oarrak (7).

"SORTUZ GEROZ GUZIEK..."

Lenbiziko bertsula dela ta, *Sortuz geroz guziek...* izendatzen dute Luzaiden kantu au. Alare badira bakar batzuk *Bordelen azken kantiak* erraiten dietenak.

Onaindiak azken bertsula ekartzen du leenik ortik artzeko neurtitzaren izena: *Nahi balin ba'gira hil...*

Juan Cruz Arrosagaray, berriz, bertsulariak berak emandako izenez oroitzen da, etxeko paperretan ikusita:

"MUNDUKO *guzen bidia*in kantiak"

---

(6) J. C. Arrosagaray. Pomona (Calif.) 1963'ko Abenduaren 14.

(7) Aita Onaindia, *Milla Euskal Olerki Eder*. 580 orr.

Juan Echamendik Luzaiden emanak.

Sortuz geroz guziek zor dugu hiltzia:
Deusik ezta gure munduko bizia.
Kita (8) dezagun, beraz, emengo auzia,
Garbiki esamina gure konzientzia; (9)

Bertze munduan da
Gure justizia,
Azken sententzia
Zer ordu tristia!

Eternidadeko penaren luzia!

Pena etaraz geroz ez da libratzerik,
Eternidadiak ez du finitzerik.
Zenbat arima gaixo an kondenaturik
Sekulan libratzeko ez esperantzarik!

Hetaz oroiturik
Gauden dolaturik (10)
Umiliaturik
Etsenplu arturik

Noiznai partitzeko mundu untarik. (11)

Jaunak igorriren du zerutik galdia: (12)
Eria du bere mandataria.
Arek erranez geroz, joaiten aal gira
Gure jujatzaliak prest egonen dira.

Guk egin ongia
Bai eta gaizkia, (13)
Heien arabera
Jujaturen gira

Memento lazgarriak orduan dira.

Orai eldu dena eskas zuen Mendiagek. Nunbait Hazparneko bide

---

(8) *kita dezagun* = utz dezagun.

(9) *Garbiki dugun iker gure...* (MEOE).

(10) *Dolaturik bearrean, lotsaturik* (MEOE).

(11) *Noiz-nahi prest joaiteko...*

(12) *Galdia* = deia.

(13) *Emen Juan Cruzen itzak aldatu ditut bertuko obeki eldu baidira Onaindiarenak; an erraiten da:*

“Egintun ongiez / Bai eta gaizkiez / Heyen araberan...”

ortan galdua izan bear zuen, ez delarik Luzaidetik ain urrun. Besteak ere ez dute ekartzen; guretako laugarrena da eta denak sei dira:

Mundu untako penak deusikan ez dire:
Bertzekuen aldian itzalaren pare.
Urtiak miliunka pasaturik ere
Miserikordiarik an ez da batere.
Zeruko Errege
Egizu fagore
Oro zuri gaude
Ortik altxa zaitte
Gure arima doloratuen jabe.

Andre Dena Maria, Birjina garbia,
Zure laguntzaren bearretan gira
Zeren ofentsatu dugun gure gidaria
Zure Seme Dibino eta Jaun aundia.
Gaiten umilia
Denboraz balia;
Eternidadiaz (14)
Oroitzen bagira
Zeruko atear idokiren dira.

Nai balin bagira hil eta salbatu
Arte ontan bear gira konbertitu;
Bekatu egiteko kostuma kitatu
Leen eginetaz urrikitan sartu
Ez berriz lerratu
Aalaz beiratu,
Ongi konfesatu
Hiltziaz oroitu:
Hortarik bear gira zeruan sartu.

Astean erran bezala, au zuen Mendiagek kantu onen lenbiziko bertsua. Luzaiden berriz azkena dute eta Kaliforniatik ere ondarrean etorri zaugu.

JOXE MARY SATRUSTEGI.

---

(14) "Bai, beti bizia
Oroitzen bagira
Zeru-ate sainduak idekiren dira."

—Ikusten da olerkiari ostiko emaitza dela *Bai, beti bizia*, or sartzea. Eta ala ez balitz ere obeki zaigu Bordelen paperrak ekartzen zuten bezala.